

Kommer I ud til **stenalderbopladsen** skal I ikke langt efter husdyr. Sommerpladsen viser tiden fra Ærtebølletiden. Dengang var mennesker i Danmark jægere og samlere. De havde ingen kendskab til landbrug og husdyrbrug, og holdt, ud over hunden, ingen husdyr endnu. Hunden var en god følgesvend, jagt- og sikkert også vagthund.

- ◆ Hvorfor bliver hunden kaldt menneskets bedste ven? Kender I en god hund?
- ◆ Hvad ville I have gjort som stenalderfolk, hvis en jæger kom trækkende med en ged med mælk i yveret? Skal geden slagtes eller malkes?

Ud til **Landbohusene** når I over stenalderbroen og det nye overdrev. Derude har de høns, gæs, en malkeged, landfår, grise, køer og en hest.

Koen i landbohusene bliver holdt som "Maren Malkeko". Hun bliver malket og giver landbofolket ca. 6 l. mælk hver dag. Mælken bliver opbevaret i mælkeskåle i fadeburet. Den bliver skummet og drukket, der laves tykmælk, syltemælk og, når man har kærnet smør, selvfølgelig også kærnemælk. Mælken bliver brugt i madlavningen og til bagning. Er man heldig, er der sødgrød eller dypelse.

Havde man ingen ko, var geden "fattigmandens ko". Også får kan malkes.

Ejede man en gris, som skulle fedes op, slagtes og spises, blev den holdt i det bageste slag ved Tystruphuset. Vi syntes, at der var for trang plads til grisen, så nu er der flyttet gæs ind.

Grisene er kommet i en store fold og må kun nydes på afstand. De er ikke klappedyr og må ikke fodres. Det er en bestemmelse, som kredsdyrlægen har beordret for at undgå den smitsomme svinepest.

- ◆ Se hvor lidt plads grisen har haft dengang ved Tystruphuset og hvor lidt den kunne bevæge sig.

Gæssene er nøjsomme og ivrige fodersøgere. De kan godt være lidt pågående og nydes bedst på afstand.

På vej mod toiletet og udgangen kommer I forbi potteriet, vævestuen og smedjen. Her findes ingen husdyr ud over katten "Fru Hansen" og i forårssæsonen, nogle får, der skal klippes. I vævestuen bliver ulden klippet og sorteret i underuld og dækhår, kartet, teset og spundet. Så kan der væves stof.

- ◆ Mærk, hvor fin og blød underulden er, og hvor hårde dækhårene virker. Der er meget lanolin i ulden.
- ◆ Du kan føle, hvor fedtet ulden er? Det virker ligesom en regnfrakke.
- ◆ Er den uldtot, du har fundet på ligeså fedtet? Og hvad med din uldsweater?

I potteriet bruger pottekonerne læder til at glatte kanterne på lertøjet, gåsefje til at lave mønstre med glasur, og små knogler til at lave aftryk og mønstre. Gødning fra får blev brugt som magring i lertøjet.

- ◆ Har I undervejs set små knogler, som pottekonen kunne bruge?
- ◆ I pottekonerne sø holder et kuld landænder til. Kan I huske, hvordan man kalder dem til sig?

Nu er turen slut. Måske så I også andre dyr på jeres vej end vore husdyr? Vi har nemlig mange vilde dyr her i Lejre. Ænder, gæs, svaner, småfulge, fasaner, agerhøns, dåvildt, harer, ræve, mus og rotter, edderkopper og mange, mange andre dyr. Men selv de vilde dyr, der også findes som tamme dyr, er ikke egnede som husdyr.

En tur i Husdyrene fodspor

En tur for børn med voksne

I kan begynde jeres opdagelsestur i **vikingområdet Ravnebjerg**. Det er en markedsplads, hvor husdyr i vikingetiden blev solgt og købt. Her møder man kun få husdyr i levende live. Kødet fra dem havner nemlig i gryden for at blive spist. Gå op og se, hvad der simrer i gryden. Hvis man er heldig er der dyr på marked, der skal sælges. Måske har det rejsende folk, som gæster markedspladsen, deres egne heste eller studer med, for at trække deres vogn. Men naboens - de fastboendes - dyr er af og til på pladsen. Det er høns og geder og kattene.

- ◆ Er gederne tøjret på markedspladsen for at holde hegnene fri?
- ◆ Kan I få øje på Ravnebjergs katte, eller går de deres egne vilde veje?
- ◆ Skælder Ravnekvinderne ud igen, fordi hønsene er på bordet og skal jages ned? De skal nok vogte sig for ikke at havne i gryden!

Væk fra Ravnebjerg kommer I forbi **Båldalen** og til vores klappfold. Dyrene heroppe er vandt til menneskehænder og vil gerne have kontakt. Har de fået nok, kan de trække sig tilbage, hvor der er adgang forbudt.

Geder står tit på bagben for at nå en lækkerbissen. Det kan være ved buske eller ved høhækken, hvor de hiver foderet ud. Det, der ligger på jorden bliver ikke rørt, især ikke, hvis der er gødning på. For geden er det et godt forsvar imod parasitter. For fodermestere, der ser, at høet ligger på jorden, føles det som spild.

- ◆ Hold en gren eller en tot græs op i luften. Stiller geden sig på bagbenene for at få fat i det eller bruger den jer som støtte? Det kan den nemlig godt finde på.
- ◆ Nogle af de får, der går heroppe har været flaskefår, fordi deres mor døde eller ikke vil kendes ved dem. Der var godt, at de fik mælk på en anden måde. Men "Bøjsen", vores beder med de mørke krøller og de korte horn, ved ikke rigtig, i hvilken flok han hører hjemme. Hos menneskene eller hos fårene.
- ◆ Se om han er oppe i folden eller om han går en runde med forvalteren.

I Båldalen kan karperne i søen fodres med fiskefoder, som man kan få fra Båldalsfolket. Karper har ingen tænder og de slubrer, når de spiser. I Båldalen holder de vilde ænder til. De har fundet sig et godt fodersted omkring gruttestenene og skal nok rydde op efter jer.

- ◆ Tør du lade karpen slubre på din hånd?
- ◆ Ved du, hvordan man kalder på ænderne? Prøv med: "Pille,Pille,Pille".

På vej mod **Jernalderlandsbyen** kommer I over **landsbyens overdrev**. Her kan I møde og se kvæg og får.

Får har en kløft i overlæben. Det gør, at de kan spise græs helt ned til roden, og at de kan gå i samme fold som heste og køer, uden at de konkurrerer om maden.

Får lever i store flokke, som er hierarkisk opbyggede. Det er tit et ældre erfarent får, der er leder. Får er fredelige dyr, der vandrer rundt og søger efter føde. De er meget sky og på vagt. Får har kirtler i deres klove, der udskiller et sekret, som lugter stærkt. Med det markerer de deres vej og kan altid snuse sig tilbage og finde sig tilrette.

- ◆ Se, om I kan bestemme vædderen (hannen) og den "kloge førerhund". Har I også en klog leder med, der viser vej til noget godt?
- ◆ Hvilke tegn vil I sætte, hvis I skal finde vejen tilbage til et bestemt sted?
- ◆ Se, om I kan finde uld i krattet. Det er altid godt at have en tot i lommen, hvis man får ondt i øret.

På overdrevet kan I også møde vore køer.

De tilbringer store dele af dagen med at græsse, lige fra tidlig om morgenen til sen aften. Køer spiser græs og ukrudtsplanter, hø og halm, men spiser også gerne løv. Den måde køer er blevet holdt på i generationer, har tilpasset den til at leve af græs. Køer har en bred mule med store fladkronede kindtænder, et sæt fortænder i undermund og en gumme, der er beklædt med et tykt hornlag. Koen har en lang tunge, som hun snor omkring en tot græs, for så at bide det over. Maden bliver hurtig slugt, uden først at blive tygget. Køer hører også til drøvtyggerfamilien. De har 4 delmaver. Efter måltidet trækker de sig gerne hen til et buskads eller et roligt sted for at tygge drøv.

- ◆ Sætter I Jer i behørig afstand og forsigtig på hug, kan I tydelig se maddollen komme op i halsen ved drøvtygning. Det kan også lugtes.

I **gravfeltet** kan I se en gravhøj, der er $\frac{1}{4}$ størrelse af den grav, hvor i bronzealderen et 16-årigt pigebarn blev begravet. Det var selveste Egtvedspigen. Den måde hun blev begravet på har gjort, at der har dannet sig et jernlag, så hun blev meget velbevaret. Den måde at bygge en høj på, vil vi gerne gøre efter. Vi havde ikke noget pigebarn, vi kunne begrave, så derfor har vi i vores høj lagt en pattegris. Om få år skal den udgraves, og vi skal se, om vi har været ligeså dygtige byggemestre som bronzealderfolket.

- ◆ Tror du, at vi vil invitere til et måltid mad med pattegris, eller tror du at den bliver undersøgt?

Til **jernalderlandsbyen** hører de dyr, der går på overdrevet, også får og kvæg. Fægyden bag ved jernalderlandsbyen er en rekonstruktion af et hegnsanlæg fra jernalderen, udgravet ved Vallensbæk på Sjælland. Fægyden forbandt ligesom i vores tilfælde landsbyen med græsgangen, hvor geder, får, kvæg og grise holdt til. Fægyden fungerede som en god fangefold. Dyrene blev drevet hjem i sikkerhed om natten. Køerne blev malket og lukket ind i en indhegning, hvor det var let at samle deres kokasser til gødning og brændsel. I selve landsbyen er der høns, geder og gæs, men ingen gris. Landsbyens ged bliver malket om formiddagen og om eftermiddagen. Hønsene er ikke glade for åbne flader, de gemmer sig gerne i krattet og advarer hinanden, når der er en rovfugl i luften. Høns roder meget i jorden og finder småkravl. Hanen tilkalder sin flok, når han finder en regnorm eller andet godt. Han tilbyder det til hønsene og spiser det ikke selv.

- ◆ Tror du at høns er bedre til at se små ting eller til at genkende store genstande, når de leder efter mad?
- ◆ Har du set at hønsene lægge hovedet på skrå, hvis de skal se på noget, der er oppe i luften?
- ◆ Er hanen en god "familiefar", når I finder en regnorm eller en bille til ham? Kalder han på hønsene?
- ◆ Ved du, hvordan man kalder på høns? Prøv med: "Putte, putte, putte."

Offermosen kan godt virke lidt uhyggelig. Det er landsbyens offersted, hvor man takker guderne, ligesom vi forstiller os, de har gjort i jernalderen.

- ◆ Hvad er det for kranier, der hænger der? Kan I genkende dyrene?

Hestepiger synes ofte, at det er synd for dyrene, der hænger derude. Men de skulle alligevel slagtes. Vi har en gang haft en dreng på besøg, hvis Islandske hest var syg og skulle aflives. Han ønskede sig, at hesten skulle hænge i vores offermose. Han vil gerne have et værdigt minde om sin højt elskede hest.

- ◆ Vil du have det på samme måde? Har du haft et kæledyr, der blev begravet, eller hvad skete med det?

andre ænder er den kødfuld.

Ænder stammer fra vildanden, gråanden (*Anas platyrhynchos*). Ænder er blevet holdt som tamdyr i Asien i flere tusinde år. Det er ikke klart, om tamandens kendskab blev spredt med det Romerske Imperium eller igennem tamgørelsen af anden i dens naturlige livsområde på den nordlige halvkugle.

Gotlandske udgangs får også kaldt Gutefår.

Fårene stammer fra den asiatiske muflon (*Ovis orientalis*), som havde sit levested i bjergregionerne fra Tyrkiet og det sydlige Iran. I sin tid var det ikke på grund af ulden, at dyrene blev tæmmet. De havde dengang kort underuld som en hund, til gengæld var det godt at have dyrene som jagtbytte i nærheden. Uldproduktionen hos får er resultatet af et stort avlsprogram.

Både vædderen og hunnerne har horn. De er ligesom gederne skedehornet med en lille bentap og hornet der sidder på som et hylster.

Danske landfår

Det danske landfår hører til den langhalede fårace. De er nøjsomme og kan leve på de steder, der er uegnede til agerbrug. De er også i stand til at tilpasse sig forskellige klimatiske forhold.

Allerede i 1600-tallet blev den danske fårebestand tilført fremmet blod fra spanske merinofår, og i løbet af 1800-tallet blev landfåret indkrydset med engelske fåracer, specielt Leicester racen.

Det danske landfår stammer fra henholdsvis hede- og klitfår.

I en besætning i Hulsig ved Skagen blev der i midten af 1980'erne fundet nogle dyr, som i udseende og type svarede til beskrivelsen af det danske landfår fra begyndelsen af 1900-tallet. Besætningen havde været isoleret i ca. 40 år og havde overlevet i klitterne uden tilskudsfoeder.

Heste

Den islandske hest blev bragt med til Island i vikingetiden sammen med de første indvandrere til øen i midten af 800-tallet. Racen har været isoleret gennem mere end 700 år. En hårdføre hest, vant til kulde, åbne vidder og vissent græs om vinteren. En hest med lang pels, korte ben og en tæt kropsbygning, som kan holde varmen.

Hesten stammer fra vildhesten (*Equus ferus*). Allerede i tundratiden for 10-11.000 år siden galoperede store hesteflokke over Europas kolde stepper.

Katte

Vore katte er almindelige huskatte.

Huskatten stammer fra den nordafrikanske vildkat, *Felis sylvestris libyca*. Målinger af disse kranier har vist, at de ligner kranier af vores huskatte. Det kan selvfølgelig ikke udelukkes, at de også har parret sig med de herboende vildkatte.

Karper

Vores karpebestand stammer fra 6-8 karper, der i maj 1994 blev udsat i søen. To af dem vejede dengang 10 kilo og var knapt 1 meter lange. De kommer fra Rosenborg Slotsvoldgrav, og det er sandsynligt, at de er efterkommer fra Christian IV's tid.

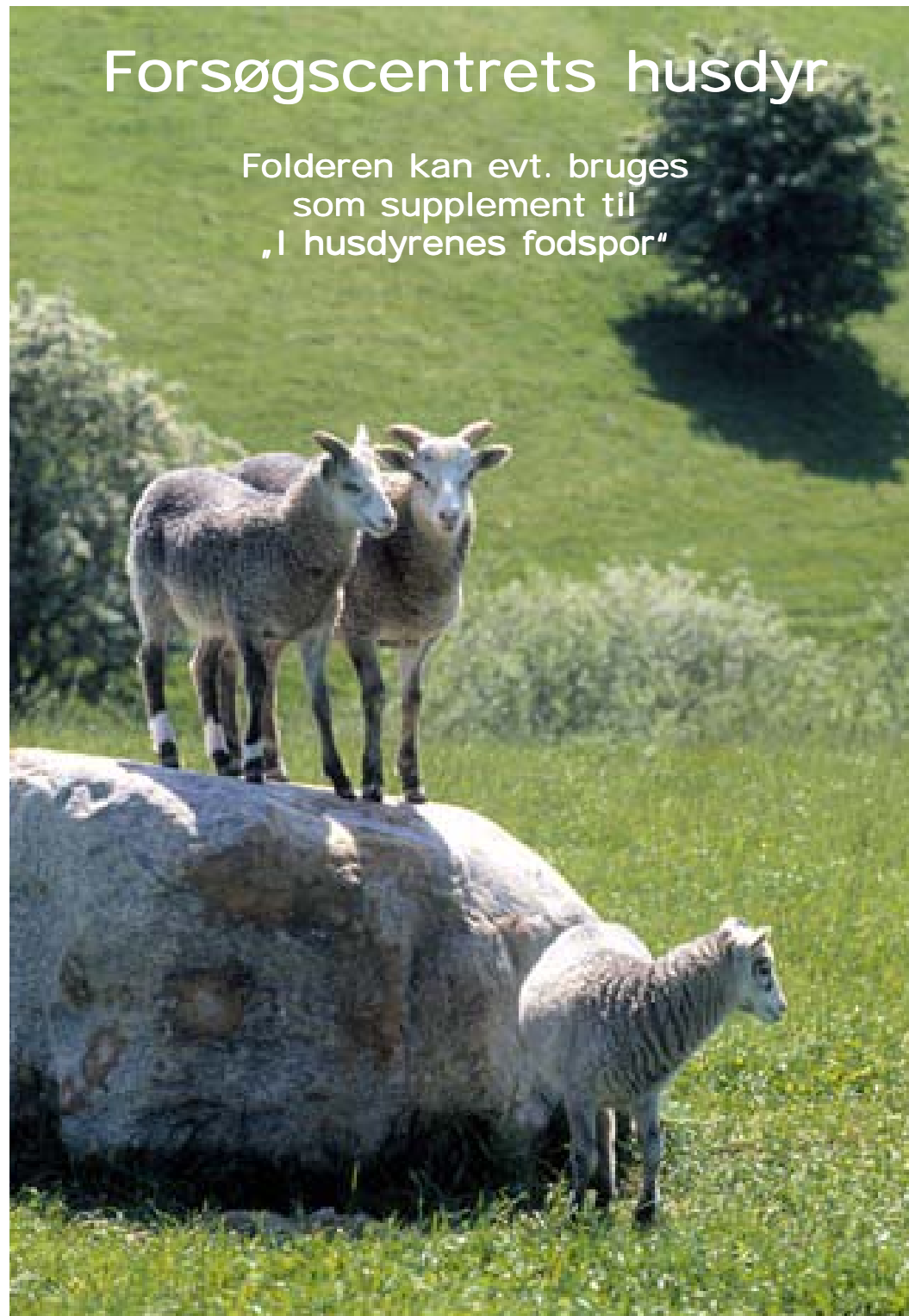
Karper stammer fra den vilde karpe, som i dag lever i Donaufloden. Den er slankere og mere spændstig. Ud fra den tamme "skælkarpe" har man avlet karpetyper med kun få skæl (Spejlkarpen) eller slet ingen skæl (Læderkarpen). Donaukarper blev holdt allerede som dambrugsfisk for 2000 år siden. De gamle romere bragte den til Sydeuropa, og derfra bragte middelalderens munke den til Nordeuropa som fastemad. Senere blev det almindeligt at holde karper på danske slotte og herregårde.

Vores Langesø ved stenalderbopladsen har i sin tid været brugt som dambrug til karper.

Efter at isen på søen smeltede i denne vinde, viste mange af karperne sig at være døde. Vi er ikke helt sikre på om det skyldes forurening eller iltmangel pga. af isen. Enkelte karper har overlevet og kan føre slægten videre.

Forsøgscentrets husdyr

Folderen kan evt. bruges
som supplement til
„I husdyrenes fodspor“

Forsøgscentrets dyrebestand består af geder, får, kvæg, heste, grise, gæs, høns, ænder, vildsvin, katte og karper. Vi vil gerne vise de **gamle husdyracer** i den sammenhæng, de hører hjemme. Vi har selvfølgelig ikke de samme forventninger og krav til dyrene som vores forfædre. Vi har skabt en ”som om verden”, hvor dyrene indgår i indlevelsen, som anskueliggørelse, til undervisningsbrug, er med til at holde græsningsoverdrevet og er med i adskillige forskningsprojekter.

Alle vores dyr er gamle landrace, og vi er med til at bevare Danmarks ”**levende kulturarv**”.

Dyrene er tilknyttet forskellige områder, hvor de hører hjemme og bliver passet dagligt. Ansvar for dyrene har vores forvaltning. Dyrene går frit omkring eller står i tøj. De har brug for foder, vand, skygge og læ og mineralsalte.

Omgang med dyrene

Kommer I på besøg, vil I selvfølgelig gerne i kontakt med dyrene. I bør vide, at de fleste af vores dyr, ikke er klappedyr, og at mange derfor opleves bedst på afstand. Alle vore dyr er flugtdyr, og oplever det som en trussel, når der er larm omkring dem, og når der løbes imod dem eller efter dem. Mange er ikke håndtamme og viser tydelig, at de ikke vil have kontakt.

Det er godt at give lyd, men ikke larm, for at gøre dyrene opmærksomme på at man nærmer sig dem forsigtigt - kørerne bagfra, hestene forfra. Geder kan godt lide at blive klappet, dog oplever de det som et angreb, når folk rører ved deres pande og deres horn. Det samme gælder får. Dyrene har af og til brug for ro og fred i en afsides krog, væk fra menneskehænder og øjne.

Hønsene er ikke glade for åbne flader og bliver skræmt af høje lyde og hurtige bevægelser. Det samme gælder gæs, der dog selv er mere pågående. De er som vagthunde. Når I, efter gæssenes opfattelse, ”trænger” ind på deres område, kommer de færende imod jer, tit med gasen (hannen) i spidsen. De lægger vingerne tilbage, laver lang hals og hvæser. Hvis I løber væk, må I regne med, at de sætter efter jer. Det er bedst at stå stille, brede armene ud som store vinger og derefter klappe i hænderne.

Dyrene må ikke fodres!

Dyrene på forsøgscentret må ikke fodres. Vores forvalter vil gerne vide, hvad dyrene æder, for at undgå, at de bliver syge og eller foræder sig. Gederne og høns må dog tilbydes grønt.

HVORNÅR BEGYNDTE VI AT HOLDE HUSDYR I DANMARK?

Hunden, menneskets ”bedste ven”, var det første husdyr i Danmark og har fulgt os de sidste 12.000 år. Alle andre husdyr har vi taget til os, da samfundet udviklede sig fra et jæger- og samlersamfund til et **bondesamfund**. Bondekulturen fra Nærorienten, fra den ”Gyldne Halvmåne”, hvor knoglefund fra tamdyr kan dateres ca. 8500 år før Kr. spredte sig 4000 f.Kr. til Danmark og Sydsverige. Det har været en fuldstændig omvæltning i levevis og livsopfattelse. Fra at leve i og med naturen skulle denne pludselig dyrkes og passes, dyrene blev holdt som husdyr, skulle fodres, passes og beskyttes imod vilde dyr. Folk blev fastboende i et bestemt område og skulle bruge og udnytte ressourcer i deres nærområde. Skov blev ryddet og dyrket og brugt som græsningsarealer. Hele landskaber blev forandret og blev til det, vi kalder kulturlandskaber.

HVAD ER ET HUSDYR OG HVILKE DYR EGNER SIG TIL AT BLIVE HOLDT SOM HUSDYR ?

Husdyr **adskiller** sig **genetisk** fra deres vilde stamform. Det er dyr, som er **knyttet** i generationer til ”**huset**”, teltet eller bopladsen. Det er **tamdyr** og ikke tæmmede, enkelte dyr. Mennesker begyndte **at avle på dyr**, dvs. de bestemte og påvirkede deres forplantning.

Men er alle dyr egnede til at blive holdt som husdyr? Der er faktisk kun dyr, som er **hårdføre**, der egnede sig til husdyrbrug. Dyrene skulle kunne klare sig hurtigst muligt uden moderdyr, kunne tage fremmet føde til sig og skulle kunne tilpasse sig en anden temperatur, luftfugtighed og være hårdføre overfor parasitter og infektioner.

Det skulle være et **flokdyr**, hvor flokken er **hierarkisk opbygget**, og hvor mennesket kunne opfattes som den naturlige leder.

De skulle være ”**behageligt anlagt**” og ikke have et nervøs gemyt. De skulle kunne tåle at blive holdt på lille plads, i stald eller indhegning og skulle være i stand til at formere sig i fangenskab.

De skulle have en **nyttевærdi** for mennesket, som arbejdsdyr eller som leverandør af kød, skind, pels, uld, æg og mælk..... Eller de skulle kunne trænes til at udføre forskellige arbejdsopgaver.

Ser vi på vores dyrebestand, opfylder næsten alle dyr ovennævnte, undtagen karperne.

Før fiske- og dambrug var så opdræget som nu til dags, var det svært for mennesker at påvirke fiskene i deres element og få dem knyttet til sig. Katten er som det eneste af vores husdyr et solitærdyr, dvs. en enegænger, som mennesket ikke altid bliver ”Herre over”. Kattene går altid deres egne vilde veje. Men de er gode til at holde mus og rotter fra hus og stald.

Det jyske kvæg

Det jyske Kvæg stammer fra det oprindelige sort- og gråbrogede kvæg, som var ubredt i Jylland i 1600-, 1700-, og 1800-tallet, hvor der var grundlaget for eksporten af stude til det nordtyske marked.

I første halvdel af 1900-tallet udvikles racen til en egentlig malkerace med et avsmål som lå tæt op af avlsmålet for det hollandske sortbrogede kvæg.

Kvæg stammer fra uroksen, der var ubredt i Europa, Asien og Nordafrika.

Dexterkvæg

Vores dexterkvæg er en gammel irsk race. En lille ko, der kun måler godt én meter over skulderen, minder i statur og størrelse om de køer, jernalderbonden og vikingebonden har holdt for 2000 år siden. Den har overlevet i afsides egne af Irland, hvor man i årtusinder har sat pris på dens nøjsomhed og gode temperament. Et hårdført dyr, der ikke krævede for meget vinterfoder og samtidig var en god mælkeyder. De små sorte køer var ”fattigmandens ko” og knogler af den lille kvægrace findes som offergaver i vikingernes Danmark.

Sortbroget landracesvin

Vores tamsvin er sortbrogede landracesvin, de har gode moderegenskaber, er hårdføre og har halstitter. Alle tamsvin stammer fra vildsvinet.

Dansk Landraceged

Vores geder hører til den gammel danske landrace. De findes vildtfarvede, brogete, sort eog hvide. Forsøgscentrets geder er vildtfarvede, brogede og hvide. Den vildtfarvede er lysebrun/beige i grundfarven. Den har flotte sorte, brune og hvide afmærkninger i hoved og på benene. Den har en mørk streg over ryggen, en mørk brystmanke, en lys buge og spejl, dog nogle gange med en sort bugstreg. Bukken har tit en sort halsring. Den brogede ged har store pletter og den hvide er hvid med beige horn og klove. Nogle af vores geder har ”halstitter”, små brusklapper på halsen. Titterne har ingen funktion udover at de pynter.

Både geder og bukke har horn. De er skedehornede, dvs. at hornene vokser udenpå en bentap (benstøjle) ligesom et hylster.

Geder stammer fra vildgeden, **bezoargeden** (capra aegarus), som levede i Vestasien, fra Kaukasus til Beluchistan.

Danske landracehøns

Vores høns er dansk landrace. En fin, lille, let høne med blanke, grå ben. Den er vildtfarvet brun med gyldne farver og rød kam. Hanen er meget farvestrålende. Han har en flot rød kam, en lille hvid hudlap (spejl) ved siden af næbet og en hvid sadel ved halefjerene. Det er en af de ældste hønseracer i Europa. En hårdfør race, som passer til den danske natur og til klimaet. De er meget nøjsomme, ivrige fodersøgere, gode æglæggere, kan klare minustemperatur ned til -20 ° og er tilbøjelige til at flyve.

Høns stammer fra den vilde høne ”Gallus Bankiva”, **bankivahønen**, også kaldt den røde junglehøne. Den hører hjem i Indien. Der findes flere arter af vilde høns, ogser man et billedet af hanen og hønen ligner de meget den danske landrace, bare i mindre udgave.

Tæmning af den vilde junglehøne begyndte for 6000- 8000 år siden i Sydøstasien ved Indusdalen i det vi i dag kalder Pakistan.

Danske landrace gæs

Den danske landgås er middelstor i kroppen i forhold til andre gæs. Fjerdragten er grå, ligesom hos vildgåsen, og grå- hvidbroget. Vores gæs er hvidbrogede. Det er typisk for denne race, at den kun har een bugpose eller bugkøl og ingen strubelap på indersiden af halsen. Den har et fint orange/gult næb og blanke orange/gule ben med svømmehud. Fjerdragten er fin og tæt og skinnende. Den har en god kropsholdning og skulle helst have blå øjne. Gæssene er hårdføre og ivrige fodersøgere. De vokser langsomme og får derfor en fin fedtfattig kødkvalitet.

Gæs stammer fra grågåsen, vildgåsen (Anser anser). Vildgåsen har deres udbredelse på den nordlige halvkugle. Forskere anser det for sandsynlig, at gæssene blev tæmmede og indgik i menneskenes husholdning herfra. Man kan dog ikke udelukke at gåsen har fået sin tilgang til Danmark gennem det Romerske Rige. Romerne kendte, ligesom de gamle grækere gæssenes nøjsomhed. De kunne klare sig på lidt foder og var meget kødfyldte.

Den danske landand

Vore ænder er dansk landrace. De findes som vildfarvet, der minder om gråanden, og som sort/hvid. Vore ænder er sort med hvidt bryst, af roligt temperament med livlige, hårdføre ællinger. I forhold til